

KROGA VIETĀ GAISMAS PILS

JELGAVAS PILSĒTAS BIBLIOTĒKAS ĒKA
UN TĀS PĀRBŪVE 20. GS. SĀKUMĀ

Baiba Īvāne

Jelgavas pilsētas bibliotēka

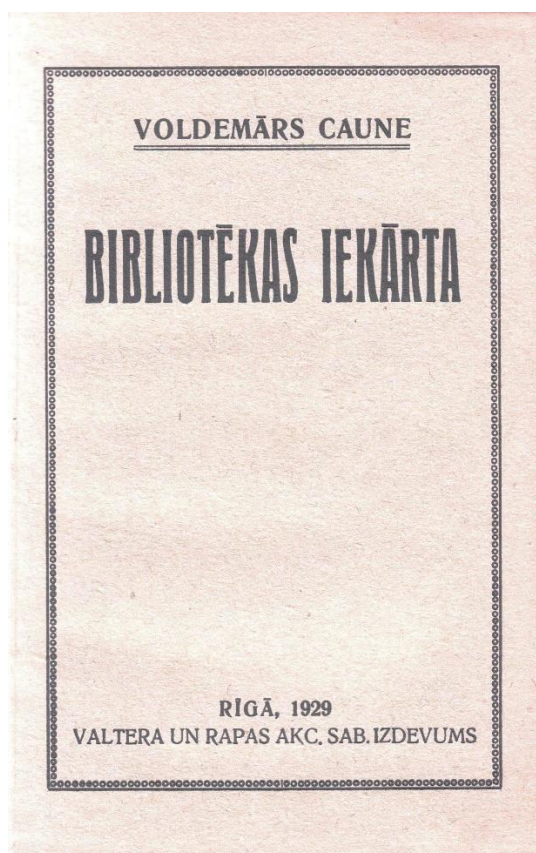
2020.04.03.

KROGA VIETĀ GAISMAS PILS

Jelgavas pilsētas bibliotēkas ēka un tās pārbūve 20. gs. sākumā

20. gadsimta 20. gados Latvija vēl tikai atgūstas no kara posta, un, saprotams, arī bibliotēkas tiek ierīkotas ēkās, kas ir ne tik daudz piemērotas bibliotēkas vajadzībām, cik vispār pieejamas. Tolaik vēl tālu līdz šodienas iespējām, kad bibliotēku projektēšana un dizains ir vesela nozare un pētniecības lauks. Taču arī 20. gadsimta pirmajā pusē, pirms 100 gadiem, aktīvi tiek domāts gan par to, kā bibliotēku padarīt par iespējami ērtu un izmantojamu vietu tās apmeklētājiem, gan arī, kā atvieglot ikdienu bibliotēkas darbiniekiem.

Latvijas bibliotēku vēsturē nozīmīgs praktiskais ieguldījums bibliotēku attīstībā ir bijis Voldemāram Caunem (1890–1944). Voldemārs Caune strādājis par bibliotekāru Maskavā, pēc atgriešanās Latvijā no 1919. līdz 1923. gadam bijis Liepājas pilsētas bibliotēkas pārzinis, pēc tam Latvijas Valsts bibliotēkas (tagad: Latvijas Nacionālā bibliotēka) bibliogrāfijas un katalogizācijas nodaļas vadītājs, īpaši pievērsās bērnu bibliotēku stāvokļa izpētei Latvijā. Taču 1929. gadā viņš izdeva arī nozīmīgu metodisku līdzekli, palīgu bibliotēku iekārtošanas un organizēšanas darbos – “Bibliotēkas iekārta”, kurā sniegti metodiski norādījumi tam, kā visefektīvāk veikt bibliotekāro darbu.

Voldemārs Caune (1890–1944)

Publiskās ērtības labā

Cita starpā grāmatas ievadā Voldemārs Caune raksta: “Nav vēl Latvijas bibliotēkām speciālu namu. Tikai pāris bibliotēkas ieņem vienas pašas atsevišķas, bet citām vajadzībām celtas ēkas [..]. Bieži bibliotēkām nākas dalīties telpās ar kādām citām iestādēm. Tā Rīgas pilsētas bibliotēka, kaut gan mitinās pilsētas ēkā – vecajā domē – dalās telpās ar Diskonta banku un Bāriņu tiesu; Liepājas pilsētas bibliotēkas namā, kurš tāpat pieder pilsētai, dots patvērums ādu veikalam. Bet vairumam bibliotēku jāmitinās īrētās privātiem dzīvokļiem celtās telpās. Tāpēc, domāju, velti, tagad jau runāt par patstāvīgu bibliotēku namu plāniem. Mūsu pašreizējos apstākļos vairāk jādomā par to, kā citām vajadzībām celtas ēkas iekārtot bibliotēkai.”

Par pirmo publiski pieejamo bibliotēku Jelgavā var uzskatīt *Academia Petrina* bibliotēku, kuru atklāja tālajā 1776. gada 15. oktobrī; Jelgavas grāmatniecības tradīcijas, kā arī dažādu Jelgavā pastāvējušu bibliotēku stāsti un likteņi vijas cauri gadsimtiem, un katram no tiem ir sava, nozīmīga loma vēsturiskajā gaitā. Taču šajā publikāciju sērijā apskatīsim tieši Jelgavas pilsētas uzturēto publisko bibliotēku likteņus, sākot no 20. gadsimta sākuma līdz šodienai: sākot no laika, kad bibliotēkas veidojās kopā ar Latvijas valstiskumu.

Pirmā pašvaldības finansētā bibliotēka Jelgavā atvērta 1920. gadā. To iekārto pilnībā no jauna – kara izpostītā un izdedzinātā pilsētā, taču gadu pēc gada tā pilnveidojas un kļūst par nozīmīgu pilsētas kultūras dzīves sastāvdaļu. Pēc 20 gadiem tā jau ir kļuvusi par pilsētas lielāko publisko bibliotēku un atrodas jaunās, atbilstoši iekārtotās un projektētās telpās.

Zīmīgi, ka Jelgavas pilsētas bibliotēkai–brīvlasītavai, kā to tolaik dēvēja, pirmās telpas tiek iedalītas tieši ēkā Zaļajā ielā 12 (tagadējā Raiņa iela), kur tā mitinās no jūnija līdz decembrim. Tik vien kā pusgadu bibliotēka lasītājus uzņem šajā namā, taču konkrēto faktu par ievēribas cienīgu uzlūko arī pilsētas valdības pārstāvji jau vēlāk, 1938. gadā, to uzsverot cita – jaunā, pārbūvi piedzīvojušā bibliotēkās nama atklāšanas runā. Un ne velti – bibliotēka pusgadu atrodas nekur citur kā bijušās ievērojamās tipogrāfijas “J. F. Stefenhāgens un dēls” namā (spiestuve namā darbojas līdz 1919. gadam).

Skats uz J.F. Stefenhāgena tipogrāfijas nama fasādi Raiņa (Zaļās) un Mātera ielu stūrī no dienvidrietumu puses, 1943. gads.

Taču gada izskaņā bibliotēku pārceļ uz Ezeru ielu 6 (vēlākais nosaukums – Uzvaras iela 14) pie Tīrgaus laukuma, ko šobrīd pazīstam kā Hercoga Jēkaba laukumu. Bibliotēka mitinās ēkas 2. un 3. stāvā, taču pirmajā stāvā savu dzīvi dzīvo traktieris jeb krogs.

Mitau. Der Markt.

Jelgavas pilsētas bibliotēka no 1920. līdz 1944. gadam atradās pie Tīrgaus laukuma (tagad Hercoga Jēkaba laukums) trīsstāvu namā, kura pirmajā stāvā sākotnēji atradās traktieris jeb krogs.

Voldemārs Caune “Bibliotēku iekārtā” raksta: “Izraugoties bibliotēkai telpas, vispirms jāievēro viņu sasniegšanas vieglums. Tādēļ priekšroka dodama satiksmes centriem. Tomēr nederētu izraudzīt galvenās ielas, kur sadzirdama visa satiksmes kņada. Labāk kādā sānieliņā [..]. Publiskas ērtības labā jāuzrauga apakšējie stāvi”.

Redzams, ka Jelgavas pilsētas bibliotēka, gluži kā no Voldemāra Caunes grāmatas, izvietota pašā pilsētas centrā – ērti pieejama ikvienam.

Taču sākotnēji ēkas pirmajā stāvā ir krogs, līdz ar to nav nodrošināta, Voldemāra Caunes vārdiem, “publiska ērtība”, šodienas perspektīvā – nav nodrošināta pieklūstamība ikvienam.

Jau 1926. gada bibliotēkas pārskatā ir pieminēta nepieciešamība pēc plašākām bibliotēkas telpām – krājums top arvien lielāks, arī apmeklētāju kļūst vairāk, un visam vietas nepietiek. Visbeidzot, 1937. gadā, pilsētas valdē apstiprina nama pārbūves projektu, ko izstrādājis arhitekts Valdis Zēbauers.

Valdis Zēbauers (1903–1993)

Arhitekts Valdis Zēbauers (1903–1993) dzimis Permā, Krievijā. Mācījies Permas un Irkutskas ģimnāzijās, Rīgas 1. ģimnāzijā, absolvējis Latvijas Universitātes Arhitektūras fakultāti. No 1934. gada bijis Liepājas pilsētas arhitekts, vēlāk Ventspils pilsētas arhitekts, Jelgavas pilsētas būvinspektors. Projektējis Jelgavas Valsts ģimnāzijas ēku, Liepājas krājkasi, kā arī ieguvis otro godalgu Uzvaras laukuma projektu konkursā Rīgā. 1940. gadā emigrējis, un kopš 1949. gada līdz mūža izskaņai dzīvojis ASV, Denverā.

1936. gada Zemgales Balsī lasāms: “Sakarā ar pilsētas bibliotēkas paplašināšanu, paredzēts paplašināt arī bibliotēkas un lasītavas telpas, kam paredzēti 12 000 Ls. Līdzšinējās lasītavas telpas pievienos bibliotēkai, bet lasītavu novietos nama apakšējā stāvā, kur tagad atrodas traktieris.”

Savukārt jau 1937. gadā vietējā presē pārbūves plāni aprakstīti vēl konkrētāk: “Jelgavas pilsētas valde apstiprinājusi pilsētas bibliotēkas izbūves projektu, ko izstrādājis arhitekts V. Zebauers. Nama apakšējā stāvā paredzēta grāmatu izsniegšana lasītājiem, lasītava un garderobes telpas. Otrā stāvā būs grāmatu krātuve, kārtošanas telpa un pārziņa kabinets, trešā stāvā grāmatu krātuve, lasītava jaunatnei un kalpotāja dzīvoklis.”

Bibliotēkas pārbūves darbi noslēdzas tikai 1938. gada sākumā, un 9. februārī bibliotēkas jaunizbūvētās telpas atkal ir pieejamas ikvienam jelgavniekam. Īsi pirms pārbūves noslēguma, 1937. gada decembrī, laikrakstā Zemgales Balss tiek publicēts raksts “Jelgavas bibliotēkas nama izbūve tuvojas noslēgumam”:

“Jelgavas pilsētas bibliotēka un brīvlasītava līdz šim mitinās neērtās, nepiemērotās telpās. Atzīdama, kāda liela nozīme ir katram ērti pieejamai brīvlasītavai un bibliotēkai, pilsētas valde pag. gadā nolēma pilsētas bibliotēkas un brīvlasītavas telpas ievērojami paplašināt. Izbūvēt šim nolūkam visu namu Uzvaras ielas un Hercoga Jēkaba laukuma stūrī. Sakarā ar to uzteica telpas traktierim nama apakšstāvā un tas pārcēlās uz citurieni. [...] Nama pārbūvi, kas amatnieku trūkuma dēļ nedaudz nokavējās, pabeigs šinīs dienās un pēc tam stāsies pie telpu iekārtošanas, jaunajām telpām pilsētas valde gādājusi arī piemērotu iekārtu, tāpat arī gleznas telpu izdaiļošanai. Namā būs pavisam trīs lasītavas: vispārējā, jaunatnes un zinātniskā ar visām vajadzīgām ērtībām un labierīcībām. Grāmatu krātuvē varēs novietot vairākus desmitus tūkstošus sējumu dažādu grāmatu un žurnālu, kā arī iepriekšējo gadu dažādu laikrakstu gadu

gājumus. Būs grāmatu lifti, grāmatu izsniegšanas telpas, atsevišķas kāpnes bibliotēkas personālam, bibliotēkas pārziņa kabinets, darba telpas bibliotēkas personālam un augšas stāva dzīvoklis nama apkopējam. Tā nams, kurā agrāk mitinājās krogs, būs izveidots vārda pilnā nozīmē par gaismas pili. Ar to viena teicama labierīcība Jelgavai būs vairāk.”

Gan ērtībai, gan dailei

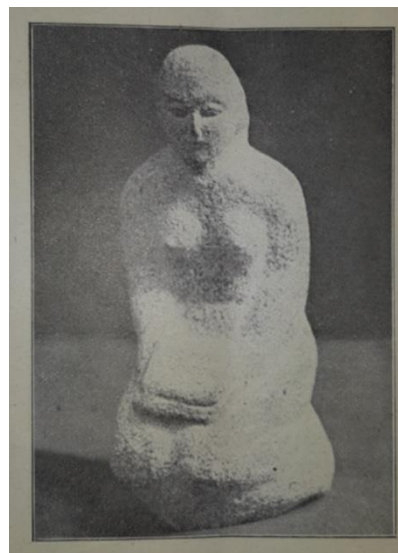
Saprotams, ka vislielākā nozīme bibliotēkas pārbūves darbos piešķirta ērtam, praktiskam un estētiskam iekārtojuma, un darbu norise regulāri un detalizēti atspoguļota vietējā presē:

“Ņemot vērā telpu radikālu pārgrozīšanu, bija jāpārveido un jāpielāgo visas mēbeles un jāiegādājas arī jaunas, lai plašos grāmatu krājumus varētu ērti un pārskatāmi novietot un telpas apmeklētājiem būtu parocīgas un mājīgas. Mēbeļu pagatavošanu veica sabiedrība “Spars” no Dobeles, bet veco plauktu pārveidošanu un pielāgošanu veica pilsētas valdes būvnodeļa ar saviem amatniekiem. Visi pārbūves un pārkārtošanas darbi kopā izmaksāja 32 555 86 latu.”

Taču bez ievēribas nepaliek arī rūpes par pilsētnieku estētiskajām jūtām, 1937. gadā lasām paziņojumu: “Jelgavas pilsētas valde nopirkusi četrus tēlnieka Miķeļa Pankoka darbus: “Pavasara darbi sakņu dārzā”, “Zemgales alnis”, “Lasītāja” un “Smēdē”. Lasītāja cirsta no granīta, pārējie veidojumi koka. “Smēdē” un “Lasītāja” novietos pilsētas jaunajā brīvlasītavā tās izdaiļošanai.”

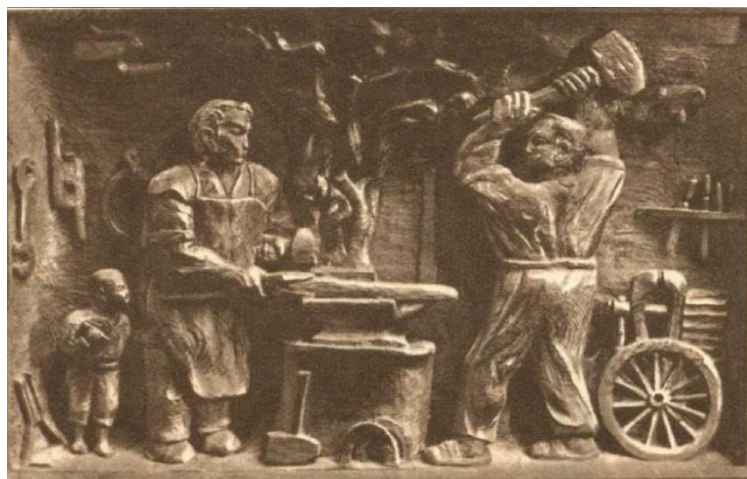

Miķelis Pankoks (1894–1983)

M. Pankoks “Lasītāja”

Diemžēl nav zināms, kādu likteni kara laikā piedzīvojuši šie mākslas darbi, ļoti ticams, ka aizgājuši postā. Taču interesanti, ka sazinoties ar Liepājas muzeju, kurā glabājas plašākā M. Pankoka darbu kolekcija, muzeja speciālisti atzina, ka īpaši interesanta ir granītā kaltā “Lasītāja”, jo tēlnieka daiļradei nebija raksturīgi izmantot šo materiālu. Liepājas muzeja kolekcijā ir tikai astoņas

M. Pankoks “Smēdē”

M. Pankoka granīta skulptūras, kā arī piemineklis vecākiem Jūrmalciemā, visi pārējie darbi veidoti no koka.

Vienoties kopējā tautas lūgšanā

No jauna iekārtoto un pārbūvēto bibliotēku oficiāli “iesvēta” 1938. gada 12. aprīlī:

“Jelgavas pilsētas valde bija uzaicinājusi sabiedrības pārstāvjus, lai apskatītu jaunbūvēto pilsētas bibliotēku. Pilsētas valdes loceklis P. Bendrups un bibliotēkas pārzinis E. Lucis sīki iepazīstināja ar bibliotēkas izbūvi un iekārtu. Pēc pārskata nolasīšanas klātesošie vienojās kopējā tautas lūgšanā. Garīgo aktu izpildīja pilsētas draudzes mācītājs O. Krauklis, kurš izjustos vārdos cildināja to lielo gaismas darbu, ko veikusi Jelgavas pašvaldība. Pēc garīgā akta klātesošie parakstījās viesu grāmatā un pakavējās pie glāzes vīna kopējās pārrunās.”

Tā pamazām, gadu no gada Jelgavas pilsētas bibliotēka kļūst arvien ērtāka ikvienam, arī tās krājums, un līdz ar to apmeklētāju skaits, aug gadu no gada. Ja 1920. gadā, bibliotēku dibinot, lasītāju rīcībā ir ap 500 grāmatu un 12 dažādu laikrakstu, tad 1939. gadā jau 37 105 sējumu. Savukārt lasītāju skaits no 389 atvēršanas gadā jau 1935. gadā izaudzis līdz 1238 bibliotēkas lietotājiem. Pēc 1934. gada atskaitēm bibliotēku apmeklē 82% latviešu, pārējie – vācieši, krievi un citas tautības.

Diemžēl kopēja tautas lūgšana, kāda tā bija iespējama pārbūvēto bibliotēkas telpu “iesvētīšanas” aktā, drīz vien kļūst iespējama tikai sapņos. Padomju okupācija un Otrais pasaules karš ievieš būtiskas pārmaiņas it visās dzīves jomās, arī bibliotēkas darbā. Padomju vara pārveido publiskās bibliotēkas par komunistiskās ideoloģijas un propagandas iestādēm, tiek iznīcinātas vai nobēdzinātas “nevēlamās” grāmatas.

Neskatoties uz smagajām pārmaiņām, līdz pat 1943. gadam ik dienas bibliotēku apmeklē no 200 līdz 300 lasītāju, un tā turpina strādāt līdz pat savai fiziskajai bojāejai 1944. gada jūlijā, kad tā nodedz līdz ar lielāko daļu Jelgavas ēku.

Arī pēc kara bibliotēka drīz vien atjauno savu darbību, taču līdz pat Latvijas neatkarības atgūšanai 1990. gadā tas ir pavisam cits laikmets – bezgaisa telpā, iekšupvērstās un apspiestās tautas lūgšanās.

Jelgavas pilsētas bibliotēkas nopostītā ēka, 1944. gads.

Par to, kā bibliotēka turpina savu darbu pēc 1944. gada, lasiet nākamajā publikācijā.

Izmantotie avoti

1. Caune, Voldemārs. Bibliotēkas iekārta / Voldemārs Caune. - Rīga : Valtera un Rapas akc. sab. izdevums, 1929. - 127, [1] lpp.
2. Jelgavas bibliotēkas nama izbūve tuvojas noslēgumam: Zemgales Balss, Nr.284 (1937, 14.dec.), [2.]lpp.
3. Jelgavas bibliotēku vēsture, 1775 - 1945 : maģistra darbs / Dagnija Avota ; Latvijas Universitāte, Bibliotēkzinātnes un informācijas zinātnes nodaļa ; nodaļas vadītāja Baiba Sporāne ; maģistra darba zinātniskais vadītājs Viesturs Zanders ; recenzents Andris Vilks.
4. Jelgavas budžets : Zemgales Balss, Nr.290 (1936, 21.dec.), 1.lpp.
5. Jelgavas pilsētas bibliotēka : Zemgales Balss, Nr. 86 (1938, 16. apr.), 6.lpp.
6. Jelgavas pilsētas bibliotēkas izbūve : [Par V.Zebauera izstrādāto projektu] Zemgales Balss, Nr.152 (1937, 12.jūl.), 4.lpp.
7. Jelgavas pilsētas valde atbalsta mākslu : [Sakarā ar koktēlnieka Miķeļa Pankoka 4 darbu iepirkšanu]. Zemgales Balss, Nr.280 (1937, 9.dec.), 2.lpp.
8. Latviešu grāmatniecības darbinieki līdz 1800. gadam : biogrāfijas / Latvijas Nacionālā bibliotēka. Reto grāmatu un rokrakstu nodaļa ; [sast. Lilija Limane ; red. Aleksejs Apīnis un Ināra Klekere]. Rīga : Latvijas Nacionālā bibliotēka, 2000. 62, [1] lpp.
9. Lejnieks, Jānis, Valdis Zēbauers : [arhit. piemiņai (1903-1993)] Literatūra un Māksla, 1993, 30.jūl. 8.lpp.
10. Pilsētas bibliotēka jaunās telpās : Zemgales Balss, Nr.85 (1938, 13. apr.), 10.lpp.

Attēli

1. Jelgavas pilsētas bibliotēkas nopostītā ēka : Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzeja kolekcija, inventāra numurs JVMM 799
2. Jelgavas Tirgus laukums : Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzeja kolekcija, inventāra numurs JVMM 30954/191
3. M. Pankoka ģīmetne :
<https://www.liepajniekiem.lv/zinas/kulturvide/kultura/jaunums-liepajas-muzeja-ekspozicija/komentari/>
4. M. Pankoks "Lasītāja" : Atpūta, Nr. 677 (1937, 22. okt.), 15.lpp.
5. M. Pankoks "Smēdē" : Atpūta, Nr. 675 (1937, 8.okt.), 20.lpp.
6. Skats uz J.F. Stefenhāgena tipogrāfijas nama fasādi : Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzeja kolekcija, inventāra numurs JVMM 30956/44
7. V. Caunes ģīmetne : http://datatest.lnb.lv/retumiprojekts/pilns_apraksts.php
8. V. Zēbauera ģīmetne : Laiks, Nr.56 (1993, 14.jūl.), 6.lpp.